

Але історія першого проекту підготовки й видання “Української Радянської Енциклопедії” й досі залишається маловідомою сторінкою вітчизняного минулого.

1. Черниш Н. Нариси з історії світової енциклопедичної справи : навчальний посібник / Н. І. Черниш. – К. : Наша культура і наука, 2009. – 212 с.
2. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 6, спр. 122.
3. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів і конференцій. 1918–1956. – К., 1958.
4. Пиріг Р. Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934) / Р. Я. Пиріг. – К., 1993. – С. 73–89 (розділ “Падіння “бастіону”).
5. Справа “Спілки визволення України”: невідомі документи і факти / [упоряд. В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал]. – К. : Інтел, 1995. – 448 с.
6. Енциклопедія // УРЕ. – К., 1961. – Т. 4. – С. 506.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 188.
8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 184.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 177, оп. 1, спр. 1562.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 7, спр. 142, арк. 61.
11. Рубльов О. С. Фундатор української географічної науки: С. Л. Рудницький / О. С. Рубльов // Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки / редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. – К., 1991. – С. 121–129.
12. Листи Степана Рудницького до Софії та Станіслава Дністрянських (1926–1932) / [упоряд., вступна стаття та прим. М. Мушинки]. – Едмонтон : Канадський ін-т укр. студій Альбертського ун-ту, 1991. – 91 с.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 238.
14. Орлов М. Проти націоналістичних настанов у роботі УРЕ: Бюлетені УРЕ № 1, 2, 3 / М. Орлов // Більшовик України. – 1933. – № 7/8. – С. 66–72.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 285.
16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 341.
17. Рубльов О. Долі співробітників “УРЕ” на тлі репресивної політики 30-х років / О. С. Рубльов, М. М. Фельбаба // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 207–251.
18. ЦДАВО України, ф. 4284, оп. 1, спр. 40.
19. Кудрицький А. Україна енциклопедична / А. Кудрицький, Ф. Сарана // Літературна Україна. – 1988. – № 3. – 21 січня. – С. 4.

The article discusses the establishment and publication of the “Ukrainian Soviet Encyclopedia”, in particular the difficult preparatory stages of the publication, the concept of encyclopedia, displays aspects of ideology and so on.

Key words: “Ukrainian Soviet Encyclopedia” the Soviet period, nationalist tendencies, national communism.

УДК 94 (477) : 332. 025. 26

ББК 63.3 (4 Укр) – 7я73

Ярослав Мандрик, Роман Пуйда

НАВЧАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ СЕЛА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 30-х років ХХ ст.

У статті аналізується система освіти керівних кадрів сільського господарства радянської України 1930-х рр.

Вивчено роботу сільськогосподарських ВНЗ і технікумів, особливо різних курсів і шкіл. Показано систему закріплення цих кадрів у селах.

Ключові слова: політика радянської держави, системи освіти кадрів, керівні кадри, спеціалісти сільського господарства, культура.

Наприкінці 20-х років розпочався період у нашій історії, пов’язаний із великими втратами, грубими помилками, страшними жертвами. Розпочалася масова колективізація, яка супроводжувалася небаченою руйнацією селянських господарств, традицій

сільського життя, ліквідацією сільського господаря. На зміну індивідуального господарства й кооперації приходять колгосп, який фактично стає державною організацією.

Процеси колективізації в Україні в 1930-х рр. є проблемою, яка активно вивчається сучасними українськими науковцями. Сюди належать дослідження С.Кульчицького, В.Марочко, Г.Єфименко, Л.Гриневич, Я.Верменич, Л.Новохатька та ін. Однак питання підготовки кадрів для села в ті роки не знайшли в них глибокого аналізу. Тому, опираючись на неопубліковані архівні джерела, автор поставив за мету розкрити цю проблему, особливо наголошуючи на негативний вплив тоталітарної сталінської системи та його трагічні наслідки.

Колективізація, будучи значним кроком назад у порівнянні з кооперацією, все-таки відкривала можливість перед сільськогосподарським виробництвом ширше використовувати машинну техніку, полегшити працю селянина, що могло вплинути на культуру села.

Запровадження машинної техніки вимагало збільшення кількості трактористів, комбайнерів, шоферів, слюсарів та інших спеціалістів масових професій. Так, у 1930 році на селі в Україні комбайнів налічувались одиниці, а в 1932 році їх уже було 1 800 [36, с.19], тому треба було готувати комбайнерів, механіків комбайнів тощо.

Звичайно, що велике сільськогосподарське виробництво не могло обійтися без керівних кадрів, спеціалістів сільського господарства, кадрів середньої ланки: бригадирів тракторних і польових бригад, спеціалістів тваринницьких ферм. Основною формою обслуговування сільського господарства в 1926–1927 роках були агрономічні ділянки. На одну з них припадала територія радіусом 35 км, на яких знаходилися в середньому понад 82 поселення і понад 4 000 селянських господарств. На агронома припадало в середньому 25–30 колгоспів і приблизно стільки ж простіших сільськогосподарських об'єднань, які володіли 20,6 тис. десятин землі. У 1928 році було обстежено 18 колгоспів і товариств спільного обробітку землі (ТСОЗів) Лубенського, Зінов'ївського, Мелітопольського округів. Ні в одному господарстві не було агронома. Дуже не вистачало спеціалістів з обліку. З перевірених господарств вони були виявлені тільки в чотирьох. Про якихось інших спеціалістів і мови не могло бути [17, с.5].

Так були забезпечені кадрами господарства, створені ще в першій половині 20-х років. У багатьох із них голови колгоспів і ТСОЗів працювали на громадських засадах, не розуміли фінансової справи [7, с.15].

Усього в 1928 році в республіці працювало 604 районні агрономи, 260 осіб окружного агроперсоналу, 200 райколективізаторів, 330 спеціалістів з полеводства, 230 спеціалістів з тваринництва, 240 спеціалістів з інтенсивного вирощування, 102 агротехніки [12, с.4]. Майже 40% агрономів за своїм соціальним походженням належали до дворян, духовенства, заможних селян. Тільки 7,5% агрономів, 12,2% землевпорядників були вихідцями з робітників і бідних селян. Вони особливо страждали низьким рівнем підготовки.

Значною була потреба в організаторах “великого соціалістичного сільського господарства”. Усі вони обслуговували індивідуальні господарства й не були ознайомлені з роботою колективних господарств. Навіть у радгоспах один спеціаліст сільського господарства припадав на 10 господарств [22, с.9]. За даними наркомату земельних справ (НКЗС) УСРР на 1928 рік, тільки 25–35% голів колгоспів відповідали своєму призначенню, решту необхідно було замінити на кваліфікованих спеціалістів. (Усе-таки цей показник був значно вищим від показників по СРСР у цілому, де тільки 18–20% голів колгоспів мали спеціальну освіту. – Я.М., Р.П.) [11, с.1]. Низьким був рівень підготовки й серед агрономів. У 1928 році з вищою освітою було 32,9% від їх загальної кількості, із середньою і незакінченою вищою – 44,3%, з початковою освітою і взагалі без освіти – 22,8% [9, с.12].

Ось такою була реальна картина забезпеченості сільського господарства спеціалістами. У період підготовки плану першої п'ятирічки рівень їх професіоналізму й культури навіть не був відомий.

Після ряду запитів у Вищу раду народного господарства (ВРНГ), в інші наркомати наркомат освіти (НКО) УСРР республіки отримав, нарешті, орієнтовні дані про потребу сільського господарства в спеціалістах з вищою освітою – 14 648 осіб. Щодо профілів вони були розподілені так: агрономів потрібно 2 817 осіб, агрономів-полеводів – 2 112 осіб, зоотехніків – 1 436 осіб, “інтенсивників” – 1 018 осіб, культуртехніків – 232 осіб тощо [40, с.150].

Коли цей план проаналізували в ЦК КП(б)У, то виявилось, що він був дуже далекий від реальної дійсності. Були занижені потреби в механізаторах, насіннєвиках, узагалі були відсутні плани підготовки галузевих агрономів, агрономів сировинних культур тощо. Тому на XI з'їзді КП(б)У (червень 1930 року) ЦК партії навів дані в потребах спеціалістів сільського господарства України, які відрізнялися від розробок НКО республіки. Була визначена необхідність у спеціалістах з вищою освітою в 39 тис. осіб, а зі спеціальною освітою – 68 тис. Вузи УСРР могли покрити ці потреби на 1/2, а технікуми – на 62–68% [41, с.160].

Переглянувши план НКО України, ЦК КП(б)У його ліквідував і в 1931 р. були введені нові плани ЦК партії.

Якщо повернутися до нової економічної політики (далі – непу) проблема кадрів для села вирішувалася двома шляхами: залучали старих спеціалістів, готували нових з робітників і селян.

Головним у 20-ті роки був перший шлях.

З початком масової колективізації, який збігався з періодом першої п'ятирічки, такий спосіб забезпечення сільського господарства спеціалістами був уже застарілим, їх не вистачало.

Партійне та радянське керівництво приступило до вирішення проблеми сільськогосподарських кадрів тими ж методами, які використовувало й при проведенні масової колективізації. На листопадовому (1929 р.) пленумі ЦК ВКП(б) було прийнято спеціальну резолюцію “Про сільське господарство України і про роботу на селі”. У ній говорилося: “Для підготовки кадрів керівних працівників для колгоспів і радгоспів необхідно розширити в цьому році існуючі курси, із залученням на ці курси активу з промислових робітників колгоспів і сільськогосподарських робітників. Потрібно також посилити висування та підготовку організаторів і працівників для колективів радгоспів, керівників тракторних загонів, завідувачів машинними прокатними пунктами. Щодо підготовки агротехнічного персоналу, ЦК КП(б)У повинен так перебудувати роботу сільськогосподарських вузів і технікумів України, щоб готувати в них спеціалістів, які здатні будувати “велике громадське сільськогосподарське виробництво” [30, с.3].

За постановою ЦК у 1929 році на навчання було мобілізовано 1 100 робітників-комуністів, з яких майже 1/5 частину було послано в сільськогосподарські вузи [33, с.98]. Того ж року ЦВК СРСР приймає рішення про збільшення коштів на вищу освіту, в інститутах стипендіями забезпечувалися 70% студентів, у технікумах – 50%. Підвищено зарплату професорсько-викладацькому складу цих вузів [37, с.56].

Однак молодь була не готова до вступу у вузи. У 1929 році до Харківського сільськогосподарського інституту на 240 місць було подано тільки 173 заяви, до зоотехнічного інституту на 120 вакансій – усього 28 заяв [34, с.2].

Дещо покращили ситуацію в сільськогосподарських вузах УСРР робітничі факультети (робітфаки) з підготовки до вступу в інститут. Так, при наборі 200 осіб у Київський гідромеліоративний інститут у 1933 році було прийнято 166 робітників, з них – 46 колгоспників. За допомогою робітфаку в Київський агроінженерний інститут

цукрової промисловості в 1932 році з 200 осіб було зараховано 96 колгоспників [31, с.4].

За роки першої п'ятирічки значно розширилася мережа сільськогосподарських вузів і технікумів. Якщо в 1929 році в Україні було 8 таких інститутів, 17 технікумів, у яких разом навчалися 8,8 тис. студентів, то на початок 1933 року вже був 21 інститут, де навчалися 17,6 тис. студентів і 208 технікумів – 30 тис. студентів [18, с.5].

Прийом учнів у сільськогосподарські інститути за цей час зріс майже в 3 рази, контингент студентів у них – більше ніж у 2 рази. Змінюється соціальний склад студентів вузів і учнів технікумів. Так, якщо в 1929 році діти селян складали у вузах 27,7%, у технікумах – 32,7%, то в 1938 році діти робітників і колгоспників уже становили у вузах понад 40% [39, с.368]. Ці 40% – загальний показник. Ним прикриті такі процеси. Із завершенням масової колективізації сільські жителі були перетворені в новітніх кріпаків. У другій половині 30-х рр. вирватися із села було дуже складно (відсутність паспортів). Тільки деяким батькам удавалося влаштувати своїх дітей на навчання в місто, тоді вони могли врятуватися від колгоспів, отримавши паспорти. Тому на кінець 30-х років серед студентів вузів із цих 40% більшість становили діти робітників, кількість селян скоротилася, порівняно з кінцем 20-х років [26, с.5]. Щоб приховати цю тенденцію, офіційна статистика подає кількість студентів, вихідців із селян і робітників, у сукупності.

Зростання мережі сільськогосподарських вузів і технікумів не означало покращення їх матеріального обладнання, умов навчання студентів. У 1929/30 н. р. гуртожитками було забезпечено всього 42% студентів. Деякі приміщення не були пристосовані під гуртожитки. Наприклад, у Києві студенти проживали в бараках колишніх військовополонених, у пожежних бараках. Важкі умови проживання, погане харчування посилювали незадоволення серед студентів. Зростає їх агресивність, збільшується потік скарг, зокрема, у Київській міськвиконком. Студенти розпочинають саботаж занять, влаштовують скандали з керівництвом вузів і факультетів. Так, масові виступи студентів мали місце в серпні-вересні 1930 року в Харківському ветеринарному інституті [27, с.16].

Такий розвиток подій змусив ЦК КП(б)У створити спеціальну комісію стосовно перевірки навчальної бази вузів України. Комісія прийшла до висновку, що багато з них є дуже слабкими. Виявлено факти, коли лабораторія вузу була розміщена в колишньому курнику, а гуртожиток – у колишній лазні [38, с.66].

Матеріали комісії були розглянуті в НКО республіки, який у вересні 1929 року приймає постанову “Про вищу і середню сільськогосподарську освіту”. Було відмічено той факт, що ні в кількісному, ні в якісному відношенні підготовка кадрів вищої кваліфікації не відповідає перспективам розгортання та реконструкції народного господарства. Особлива увага зверталася на посилення підготовки спеціалістів для великих механізованих господарств. Були ліквідовані всі факультети організації дрібного селянського господарства, організовувалися замість них факультети великих усупільнених радянських господарств [1, с.9].

У листопаді 1931 року в НКЗС України відбулася нарада з питань підготовки сільськогосподарських кадрів у технікумах. На ній було відмічено, що основна частина сільськогосподарських технікумів не забезпечена навчальними програмами, а якщо і є програми, то тільки з основних дисциплін. Жодних навчальних програм не було в Черкаському технікумі ветеринарії, Криворізькому технікумі великої рогатої худоби, Зінов'ївському, Звенигородському сільськогосподарських технікумах тощо. Слабо була поставлена методична робота. Дуже болюче питання – забезпечення підручниками. На цій нараді вперше в країні було вирішено оцінювати знання студентів за п'ятибальною системою. Піднято роль викладача як персонального керівника підготовки студентів [16, с.5].

Важливі зміни відбувалися в ці роки в системі сільськогосподарської освіти України. У СРСР у той час наростала посилена централізація всього життя народу, у тому числі освіти. Це відбилось і на сільськогосподарській освіті. Ще липневий (1928 рік) пленум ЦК ВКП(б) запропонував “приступити з 1928/29 н. р. до уніфікації системи технічної освіти в СРСР”. 11 вересня 1930 року ЦВК і РНК [25, с.54] СРСР приймають відповідну постанову. У країні вводилася єдина система індустріально-технічної освіти, єдині типи навчальних закладів. У 1933 році для керівництва вищою технічною освітою в СРСР був створений Комітет з вищої технічної школи при ЦВК, а в 1936 році – Всесоюзний комітет з вищої школи при РНК СРСР. На нього покладалося керівництво всіма вищими навчальними закладами незалежно від їх відомчої належності (за винятком художніх і військових).

Однак вузи й технікуми України не справлялися з підготовкою керівних кадрів для села. Потреби за заявками господарств у спеціалістах у 1929 році складали 10 865 осіб. Вузи могли випустити тільки чотири тисячі дев'ятсот шістдесят спеціалістів (46%) від необхідної кількості.

Спеціалістів середньої ланки потрібно було 18 000 осіб, технікуми могли випустити 14 781 спеціалістів (82%) [13, с.2].

Одна з основних причин недобору кадрів була в тому, що в 1929 році, не закінчивши навчання, вибували із сільгоспінститутів із 100 осіб – 26, така ж картина була й у технікумах. Вчасно навчання закінчували в сільгоспінститутах тільки 23% студентів. Обстановка з випуском спеціалістів сільського господарства не змінилася до кінця першої п'ятирічки. У 1933 р. план випуску кадрів вищої кваліфікації було виконано на 3,5% (план був 1 095 осіб, а випущено – 35) [15, с.4]. Відсоток відсіву, як свідчить статистика, був величезним. НКО УСРР вважав нормальним явищем у ті роки відсів студентів за час навчання понад 70% до загальної їх кількості [14, с.9]. Причина такого явища була у важкому матеріальному становищі більшості студентів України.

Крім того, у вузах і технікумах у роки першої п'ятирічки дуже активно працювала сталінська репресивна машина. 1929 року, виступаючи на Першій Всесоюзній нараді працівників вищої школи, В.Молотов наголосив: “В 1929 р. питання про вищу освіту стало перед нами як одне із важливих політичних завдань. Тоді виявилось з особливою силою, яка ще слабка радянська країна технічними кадрами, як ще живучий буржуазний вплив, як розгорнута робота іноземної агентури серед старих спеціалістів і студентів...” [28, с.53].

У кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. пройшли масові чистки викладацького й студентського складів Київського зоотехнічного інституту, Київського сільськогосподарського інституту та інших вузів. Наприклад, суть злочину репресованих у Київському сільськогосподарському інституті викладачів К.Веселовського та М.Войгана полягала в тому, що вони при викладанні дисциплін ігнорували рішення партії стосовно колективізації, зовсім не готували студентів до її проведення. У цьому інституті був репресований ректор В.Мазуркевич, інші викладачі.

У 1932 р. НКЗС УСРР розробляє спеціальну інструкцію “Виробничий профіль техніка”, у якій як обов'язкові були вказані такі вимоги до спеціалістів: “...викривати та рішуче боротися з правими і лівими опортуністами, контрреволюційними троцькістами, гнилими лібералами, боротися з капіталістичними, ідеалістичними та всіма ін. ворожими марксизму-ленізму теоріями. Викривати та рішуче боротися зі шкідливими теоріями М.Кондратьєва, О.Чаянова, М.Макарова” (відомі вчені-економісти, прихильники кооперативного руху. – Я.М., Р.П.) [23, с.2]. Дослівно ці вимоги були повторені в інструкції стосовно підготовки інженерів [24, с.5], розробленій НКЗС УСРР того ж таки року.

У ці роки в Україні йшла боротьба проти послідовників О.Чаянова: М.Філіповського, В.Бухановського та інших. З Одеського сільськогосподарського інституту було

вигнано професора М.Балашова. У Харківському сільськогосподарському інституті був заарештований професор Х.Левицький, у Київському кооперативному інституті – професор М.Пажітков. Була знищена не лише школа О.Чаянова, а й група Л.Кріцмана, яка займала протилежні їй позиції, їх називали “аграрними марксистами” [8, с.16]. Усього було репресовано понад 120 осіб [2, с.46].

Масова ідеологічна обробка студентів приносила результати. Зокрема, основна маса студентів сільськогосподарських вузів України підтримала вирок під час процесу над Спілкою визволення України (СВУ). Були серед них і такі, які вважали ці рішення надто м’якими, вимагали вищої міри покарання [3, с.23]. Однак тотальна політизація навчального процесу над СВУ в сільськогосподарських вузах, винищення найбільш прогресивних і обдарованих викладачів негативно відбилися на рівні підготовки спеціалістів. Посилено відбувалася “радянізація” нових кадрів вищої кваліфікації. Усе це проходило за рахунок зниження їх професіоналізму, загальнокультурної підготовки. Для радянського керівництва головним у підготовці сільськогосподарських спеціалістів була не їх професійна готовність, а ідеологічне, політичне загартування.

У руслі загальної боротьби проти “куркульства” розпочинається масове виключення студентів із сільськогосподарських вузів. У 1930 р. секретаріат ЦК КП(б)У приймає спеціальну постанову “Про дітей куркулів у початковій, середній і вищій школі”, у якій сказано: “Дітей куркулів до вищої школи не приймати. Всіх, хто приховав своє походження, виключати” [4, с.8].

Одночасно у вузах діяла інструкція, згідно з якою всі вступники були розділені на 4 категорії: робітники, селяни, службовці та кустарники. Для членів ВКП(б) і кандидатів у члени партії, дітей робітників, наймитів, сільської бідноти робився виняток при прийомі до вузу: їх дозволялося зарахувати на навчання при нездачі 1–2 не основних для даного вузу предметів, коли загальна академічна підготовка гарантувала нормальне навчання цього абітурієнта. Крім того, члени й кандидати в члени партії приймалися у вузи поза нормою, установленою для кожної соціальної групи, а членам ВЛКСМ надавали перевагу в межах даної соціальної групи.

Норми набору в сільськогосподарські вузи були встановлені такі: робітників – 29% від загальної кількості зарахованих, селян – 60%, службовців – 9%; до сільськогосподарських технікумів, відповідно, 20%, 70%, 8% [5, с.18].

Запроваджувалася плата за складання екзаменів у таких розмірах: робітники від заробітку 60–100 крб. – 1 крб., службовці – 3 крб., кустарники – 5 крб.; від заробітку 100–150 крб., відповідно 2 крб., 5 крб., 10 крб. Для селян, які сплачували податки в обсязі 15–50 крб., установлювався розмір оплати 1 крб.; від 50 до 100 крб. – 2 крб.; 100–300 крб. – 5 крб.; 300 і більше – 10 крб. [6, с.32].

Наприкінці 1920-го – на початку 1930-го рр. у республіці важлива роль відводилася підготовці кадрів для національних районів із місцевого населення. На закінчення першої п’ятирічки в Україні нараховувалося 18 сільськогосподарських технікумів для національних меншин, де навчалися 1 430 студентів, серед них: німецьких технікумів – 5 (360 студентів), єврейських – 5 (320 осіб), 3 польських (230 осіб), 2 російських (127 осіб), 1 єврейський, 1 молдавський сільськогосподарські інститути по 140 студентів кожний. Працювали 6 єврейських відділів при загальних сільськогосподарських технікумах [35, с.79].

Однак уже в другій половині 1930-х рр. національні професійні заклади, у тому числі сільськогосподарські, були оголошені осередками розповсюдження націоналізму й закриті.

Для покращення підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для сільського господарства певне значення мало рішення від 21 вересня 1932 р. про реорганізацію комуністичних вузів у вищі комуністичні сільськогосподарські школи (ВКСГШ). Ці школи приймали комуністів і безпартійних, які мали певний стаж керівної роботи.

ВКСГШ повинні були готувати кваліфікованих керівних працівників для колгоспів, МТС, радгоспів і районних партійно-радянських організацій, які мали би поруч із широким політичним розвитком достатні сільськогосподарські знання. 30% випускників цих шкіл направлялися на роботу в колгоспи, а 70% – у МТС і радгоспи.

За роки першої п'ятирічки ВКСГШ підготували 417 керівних спеціалістів сільського господарства. Але це була дуже обмежена кількість, причому в колгоспи з них потрапила (і то чи потрапила?) усього третина.

Безпосередньо для колгоспів готували керівні кадри (голів колгоспів, бригадирів тощо) – вищі колгоспні школи (ВКШ), створені в 1930 р. Строк навчання в них був один рік. В Україні 1931 р. їх працювало 7, а в наступному – уже 19. Як правило, ВКШ розміщувались у містах і райцентрах, де для них була матеріальна база. Наприклад, Київська ВКШ проводила заняття із спеціальних предметів у лабораторіях і кабінетах сільськогосподарського інституту, залучаючи до навчального процесу працівників цього вузу.

ВКШ готували для колгоспного виробництва спеціалістів середньої кваліфікації. Так, Червоногородська школа готувала організаторів-тваринників для колгоспів, Кам'янець-Подільська – організаторів-птахівників тощо.

У 1931/1932 н. р. ВКШ України мали склад слухачів, серед яких переважав сільський актив. Поміж слухачів було багато голів колгоспів, які підвищували тут свою кваліфікацію, переважали члени КП(б)У та комсомольці.

Навчальні плани ВКШ передбачали 1 258 год, з яких 68% відводилося на спеціалізацію, вивчення однієї з галузей колгоспного виробництва й планування, а також на виробничу практику. Один із початківців колгоспного будівництва в Україні Ф.Дубковецький писав: “Школа дала мені багато. Я систематизував свої поспіхом напхані знання з агрономії, зоотехніки, підкувався політично” [19, с.18]. ВКШ закінчили багато організаторів колгоспів республіки 1930-х рр.: Я.Дробот, М.Чуенко та ін.

У 1931 р. почали створюватися районні колгоспні школи (РКШ), де готували в основному голів колгоспів і рахівників. Строк навчання в них був 3–4 місяці. Для підготовки завідувачів колгоспних тваринницьких ферм створюються міжрайонні колгоспні школи (МКШ), аналогічні з РКШ. У 1933 р. вони були ліквідовані, а строк навчання РКШ збільшено до 6 місяців, потім до 1 року. З 1933 р. у них стали готувати й завфермами, а з 1934 р. – бригадирів. Давали ці школи як спеціальні, так і загальноосвітні знання. Розширюється сітка РКШ. Так, у Вінницькій області за планом на 1932–1933 рр. передбачалося створити 15 шкіл з контингентом у 900 осіб, у 1933–1934 рр. тут працювали вже 48 РКШ, які випустили 5 130 слухачів, у тому числі: бригадирів-полеводів у 1933 р. – 1 200 осіб, у 1934 р. – 17 231 особу; бригадирів-тваринників, відповідно, 750 і 1 451 особу [10, с.8].

Серйозну школу перевірки своїх ділових і моральних якостей, як керівники колгоспів і радгоспів, пройшли випускники цих шкіл у страшні 1932–1933 рр. Так, у с. Великий Хутір на Черкащині в колгоспі, де головував Я.Дробот, голоду практично не було. Як селяни ухитрялися ховати хліб, досі невідомо. Колгосп виділяв кожній дитині хліб, молоко. Підгодовували тих, хто приходив із сусідніх сіл. У цьому ж селі жив бригадир колгоспу І.Козоріз. Він ходив по селах і допомагав людям, узяв на утримання чужих одинадцять дітей, хоча в хаті було шість своїх. Про цей подвиг знали люди, але мовчали. Я.Дробот пережив 1937 р. Тільки в 1941 р. німці його знищили. Донині жителі села свято бережуть пам'ять про цих людей [20, с.3].

У с. Михайлівка Сумської області голова колгоспу М.Чуенко зібрав селян і заявив, що не буде віддавати зерно без згоди тих, хто його виростив. За такий бунт він був розстріляний, 67 осіб було арештовано. Офіційна преса стала нарікати на колгоспи, які “розподіляють все зерно, весь урожай серед місцевого населення” [21, с.4]. Наприклад, у Харківській області багато колгоспів приховували справжню врожайність, з

метою роздати зерно голодним селянам. Так, у колгоспі “Серп і молот” Балакліївського району управління колгоспу показало зменшену врожайність. Те саме зробили в колгоспах “Червоний січень” цього району, “Переможець” Сахновищанського району тощо [32, с.6]. Усього спеціальна колегія обкому Компартії (більшовиків) України виявила в липні 1933 р. таких 7 господарств, де голови правлінь були розстріляні.

Були спроби з боку НКЗС республіки з 1930 р. розгорнути курси прискореної підготовки спеціалістів сільського господарства вищої та середньої кваліфікації при вузах і технікумах. Особи зараховувалися на навчання згідно з направленням сільсько-господарських організацій, а тому після його закінчення поверталися назад. Навчання було розраховане на 6–7 місяців теоретичної підготовки й 5 місяців – практичної. Через 1,5 року після закінчення курсів з місця роботи курсанта подавалася характеристика, на підставі якої (і рекомендації господарства) спеціальна комісія вузу, при якому працювали курси, присвоювала кваліфікацію і видавала постійне кваліфікаційне свідоцтво. До мережі закладів прискореної підготовки було віднесено 97 технікумів і 21 інститут.

Перші практичні заходи щодо реалізації плану підготовки спеціалістів показали нездатність сільськогосподарських організацій до комплектування курсантів та їх фінансування. Плани набору курсантів були зірвані. Станом на 1 грудня 1932 р. у системі Укрколгоспцентру було виконано план відрядження курсантів до середніх сільськогосподарських навчальних закладів на 2,5% (замість 11 850 осіб направлено 227), до інститутів – на 20% (відповідно, 1 095 – 25 осіб). Щодо трестів план цей був виконаний, відповідно, на 11,8% і на 19,3% [29, с.9].

У липні 1934 р. в УСРР було 26 434 колгоспи. Тобто необхідно було тільки одних голів колгоспів підготувати декілька тисяч чоловік, крім того, десятки тисяч їх заступників, інших спеціалістів.

Тому для підготовки цих кадрів вводиться найбільш швидкоплинна система – курсова. Наприкінці 1929 р. організаційне бюро ЦК КП(б)У приймає рішення про створення в округах не менше 50 курсів з двомісячним терміном навчання для підготовки 35 тис. голів колгоспів.

Для підготовки керівних колгоспних кадрів у ряді міст республіки – Одесі, Новомосковську, Каховці, Довганівці та ін. – були створені колгоспні університети (так називалися курси з ускладненою програмою). Крім того, при робітничих університетах у Кіровограді, Проскуріві, Вінниці, Полтаві працювали колгоспні факультети. Одеський університет, сільськогосподарський факультет Кіровоградського університету повинні були готувати впродовж 2-х років керівників й організаторів колгоспного виробництва. Полтавський, Каховський факультети протягом 3–6 місяців готували працівників середньої ланки для колгоспів. На початок 1932 р. в Україні вже діяв 41 колгоспний університет, де навчалися 11 700 осіб.

Курсова система дозволяла швидко готувати спеціалістів, але якість їх підготовки при цьому надзвичайно погіршувалася. На жаль, саме ця система була головною в підготовці кадрів для сільського господарства в довоєнний період.

Вищеназвані цифрові розрахунки показують, що колективізація абсолютно не була підготовлена не тільки матеріально, а й кадрово. Це призводило до того, що розпочалася швидкоплинна й поверхнева їх підготовка. Як свідчать джерела, вона не давала ні глибоких професійних знань, ні загальноосвітньої та культурної підготовки. Такі керівні кадри в селі довго не затримувалися. Постійно відбувалося їх переміщення, гострою була плинність. Звичайно, що від керівників колгоспів багато в чому залежав розвиток культури села, а вони дуже мало впливали на неї. Тільки в 1970-ті рр. почали розширювати підготовку керівних колгоспних кадрів у вузах і технікумах, і ці спеціалісти стали переважаючими на селі.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1. ЦК КП(б)У, оп. 20, спр. 99, арк. 66.

2. ЦДАГО України, ф. 1. ЦК КП(б)У, оп. 20, спр. 3192, арк. 90.
3. Там само, спр. 3194, арк. 98.
4. Там само, спр. 3195, арк. 10.
5. Там само, ф. 1. ЦК КП(б)У, оп. 328, спр. 3199, арк. 71.
6. Там само, ф. 1. ЦК КП(б)У, оп. 1034, спр. 3198, арк. 74.
7. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (далі – ЦДАВО України), ф. 166. Наркомат освіти України, оп. 4, спр. 127, арк. 45.
8. ЦДАВО України, ф. 5. Наркомат внутрішніх справ УРСР, оп. 1, спр. 1612, арк. 34.
9. ЦДАВО України, ф. 166. Наркомат освіти України, спр. 5, оп. 129, арк. 18.
10. ЦДАВО України, ф. 166. Наркомат освіти України, оп. 17, спр. 247, арк. 24.
11. ЦДАВО України, ф. 2623. Наркомат праці УРСР, оп. 1, спр. 17, арк. 1.
12. ЦДАВО України, ф. 2623. Наркомат праці УРСР, оп. 1, спр. 128, арк. 15.
13. ЦДАВО України, ф. 2623. Наркомат праці УРСР, оп. 1, спр. 99, арк. 2.
14. Там само, спр. 99, арк. 70.
15. ЦДАВО України, ф. 2623. Наркомат праці УРСР, оп. 1, спр. 656, арк. 9.
16. ЦДАВО України, ф. 2. РНК УРСР, оп. 1, спр. 1628, арк. 19.
17. Борисов Ю. С. Подготовка производственных кадров сельского хозяйства СССР в реконструктивный период / Ю. С. Борисов. – М., 1960. – 286 с.
18. Державний архів Київської області, ф. 5. Засідання Київського обласного комітету КП(б)У, оп. 20, спр. 40, арк. 30.
19. Дубковецкий Ф. На путях к коммунизму / Ф. Дубковецкий. – М., 1949. – С. 37.
20. Збережемо пам'ять // Молодь України. – 1993. – 24 липня.
21. Злочин проти влади // Вісті. – 1932. – 1 жовтня.
22. Кадры на селе // Сельскохозяйственная жизнь. – 1928. – № 14. – С. 19.
23. Комуніст. – 1929. – 10 січня.
24. Комуніст. – 1929. – 14 січня.
25. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК. – К., 1978. – Т. 4. – С. 108.
26. Культурне будівництво в Українській РСР. – К., 1959.
27. Там само. – С. 49.
28. Молотов В. За передову науку / В. Молотов. – К., 1939. – С. 70.
29. Небезпечні факти // Комуніст. – 1933. – 6 червня.
30. Правда. – 1929. – 3 листопада.
31. Пращое робфак // За кадри. – 1932. – 16 червня.
32. Приховують врожай // Комуніст. – 1933. – 3 січня.
33. Розвиток української культури за роки Радянської влади. – Х., 1930 – С. 137.
34. Сербин В. Навчається нова зміна / В. Сербин // Комуніст. – 1929. – 28 серпня.
35. Скрипник М. Перебудовними шляхами / М. Скрипник // Український історичний журнал. – 1989. – № 12. – С. 131.
36. Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України / І. І. Слинько. – К., 1961. – С. 304.
37. Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства СССР за 1929 г. – Х., 1930. – С. 137.
38. Стан перевірки вузів // Більшовик України. – 1929. – № 17–18. – С. 87.
39. УРСР в цифрах : статистичний довідник. – К., 1936. – С. 578.
40. XI з'їзд КП(б)У : стеногр. звіт. – Х., 1930. – С. 302.
41. Там само. – С. 303.

In the article there has been analyzed the system of administrative personnel education for rural economy in Soviet Ukraine within 1930-tieth.

It has been studied the work of agricultural higher educational establishments and vocational schools; great attention has been paid to the investigation of different courses and schools. The assignment system of the above-mentioned personnel in villages has been shown.

Key words: *policy of the Soviet State, system of personnel education, administrative personnel, agricultural specialists, culture.*